

20ste jaargang

nummer 5

mei 1984

DAAD
EN
GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

**Bij elke bijzondere handeling
gaat het denken aan het doen
vooraf. Bij het handelen van
klassen of massa's blijkt de
betekenis van het handelen
pas achteraf. Hier gaat de
daad vooraf aan het begrip.**

Theo Maassen

DAAD
EN
GEDACHTE

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:

Schouw 48-11, 8232 BD Lelystad

Postgiro 307695

DE JONGSTE STAKING VAN DE MIJNWERKERS
IN GROOT-BRITANNIE

Op het moment dat wij dit schrijven - half april 1984 - zijn voor de zoveelste keer de mijnwerkers in Groot Brittannië in een felle strijd gewikkeld. Er wordt gestaakt tegen de plannen van de regering-Thatcher en van de nieuwe directeur van de *National Coal Board* (Nationale Kolen Raad) McGregor om een flink aantal mijnen te sluiten ter sanering van de steenkoolindustrie. Er wordt gestaakt.... maar niet door alle mijnwerkers. Anders dan twaalf jaar geleden, toen de Britse kompels als één man de arbeid neerlegden, zijn er nu mijnen waar wordt doorgewerkt, mijnen die niet bij de strijd betrokken zijn. De onderlinge solidariteit van de kompels is geringer dan destijds, een feit dat men betreuren kan, maar dat niettemin zonder veel moeite kan worden verklaard.

In 1972 gaven de kompels uiting aan hun onvrede over het feit, dat hun lonen sinds lang zeer sterk waren achtergebleven bij de overige arbeiderskategorieën. Onder druk van de basis stelde de vakbond, de *National Union of Mineworkers* (NUM), looneisen. De inwilliging daarvan werd door iedere mijnwerker als zijn direkt eigenbelang ervaren, de strijd ervoor was de zaak van allemaal. De situatie nu is volkomen anders.

Het gaat nu, evenals een paar jaar geleden trouwens, niet om een looneis, maar om het behoud van arbeidsplaatsen. En niet om het behoud van alle, maar om het behoud van sommige arbeidsplaatsen. De Britse mijnen verschillen onderling sterk wat betreft technische uitrusting, efficiency en rendement. Er zijn oude mijnen in oude kolenbekken zoals Wales, Schotland, Kent en Yorkshire, waar de bovenste lagen uitgeput raken, waar de exploitatie van de diepere mijngangen aanzienlijk meer kosten meebrengt en waar een economische bedrijfsvoering langzamerhand een vrome wens is geworden. Daarnaast zijn er, in Nottinghamshire en in de Midlands, moderne mijnen die wel degelijk rendement opleveren en naast de oude mijnen in Yorkshire treft men te Selby in dat graafschap zelfs de modernste mijn van Groot-Brittannië aan, die qua technische uitrusting kan wedijveren met de modernste op het Europese vasteland. Het is duidelijk dat McGregor, een door Margaret Thatcher aangetrokken Amerikaan, die in Engeland berucht is geworden

door de manier waarop hij met de botte bijl de Britse staalindustrie heeft 'gesaneerd', de moeizaam funktionerende en met verlies werkende mijnen op de lijst heeft gezet van die welke zouden moeten sluiten. En dat betekent dan dat in de allereerste plaats in Wales, in Schotland, in Kent en in bepaalde delen van Yorkshire niet weinig arbeidsplaatsen verloren dreigen te gaan. En juist in die gebieden is de huidige staking praktisch algemeen.

Een paar jaar geleden - McGregor was toen nog geen president van de National Coal Board - kwam een sluiting van onrendabel geworden mijnen ook reeds aan de orde. Toen de N.U.M., toen nog geleid door Gormley en Daly, in het geweer kwam, is mevrouw Thatcher, met het schrikbeeld van de mijnwerkersstakingen van '72 en '74 voor ogen, haastig geretireerd. Sindsdien zijn de omstandigheden, zo wil het de regering en de National Coal Board voorkomen, in het nadeel van de arbeiders gewijzigd. Vandaar dat de oude saneringsplannen weer van stal zijn gehaald, nieuwe dito zijn ontworpen en de aanval op het mijnwerkersbestaan, althans het bestaan van de mijnwerkers in de oude kolenvelden, is ingezet.

Inderdaad: in de oude kolenvelden betekent een sluiting van de mijnen het ergste wat de kompels en hun gezinnen zou kunnen overkomen. Het gaat daarbij om veel meer dan bestaanszekerheid. De taak van de kolendelver op een diepte van zo'n 5 à 600 meter onder de grond mag zwaar en afschuwelijk zijn, hij die dat werk van vader op zoon verricht is, mede wellicht door de zwaarte ervan en door de gevaren waaraan hij onophoudelijk is blootgesteld, vervuld van een zekere trots, een trots ook, samen met de dokwerkers en het spoorwegpersoneel, tot de harde kern van de werkende klasse te behoren. In streken als de genoemde blijft niets van dat alles over wanneer de wentelende wielen boven de schachten tot stilstand komen. Vechten tegen de mijnsluitingen is dáár niet alleen maar vechten om het naakte bestaan maar tevens vechten voor alles wat dat bestaan een twijfelachtige glans verleent. Vandaar ook, dat hier maar weinigen gebruik hebben gemaakt van het officiële aanbod om tegen een 'oprotpremie' van £ 20.000 (ongeveer f 90.000) het mijnwerkersberoep vaarwel te zeggen.

In Nottinghamshire en in de Midlands liggen de zaken anders. In de eerste plaats werden de mijnen aldaar nauwelijks met sluiting bedreigd. Daar hangt geen zwaard van Damocles dreigend boven het hoofd van de arbeidende bevolking, die bovendien, anders dan bijvoorbeeld in bepaalde dalen van Wales, niet uitsluitend uit mijnwerkers bestaat. In vele dalen van Groot-Brittannië mag het droevig met de werkgelegenheid zijn gesteld, uitgerekend in Nottinghamshire en de Midlands is 't wat dat betreft beter gesteld dan elders in het Verenigd Koninkrijk en die industrie die naast de mijnbouw aanwezig is, is zware industrie en wie daar tewerkgesteld is geniet onder de werkende bevolking nauwelijks minder aanzien dan de kompel.

Dit alles betekent, dat de mijnwerkers in deze gebieden door de saneringsplannen van McGregor niet of nauwelijks geraakt worden. Dat vormt er ook de verklaring voor dat telkenmale wanneer in de afgelopen jaren onder de leden van de N.U.M. een stemming over eventuele stakingsakties werd gehouden, een gelijk percentage vóór en tegenstemmers uit de bus kwam. Toen de lonen in het geding waren, waren allen in gelijke mate vervuld van de wil tot strijden. Zodra het om een dreigende mijnsluiting ging liepen de belangen duidelijk uiteen. Dat was enkele jaren geleden nog niet zo zichtbaar, doordat mevrouw Thatcher door de knieën ging toen de N.U.M. alleen maar met het stakingswapen dreigde. Nu het scherpe zwaard uit de schede is getrokken blijkt niet iedereen aanstonds bereid het te hanteren.

Er wordt in verband met de jongste Britse mijnwerkersstaking overigens in de burgerlijke pers een onjuiste voorstelling van zaken gegeven, die dan wellicht op het eerste gezicht een schijn van rechtvaardiging bezit, maar die niettemin volkomen voorbij gaat aan het wezen van de zaak. Die voorstelling van zaken, hier zowel als in Groot Brittannië zelf komt erop neer dat de N.U.M.-president Arthur Scargill al wat mogelijk is in het werk stelt om de staking algemeen te maken en aan de kompels 'op te dringen'. Van die voorstelling van zaken maakt de regering gebruik om een krachtige propaganda tegen Scargill en tegen de N.U.M. te voeren. Nu is het stellig waar, dat er binnen de N.U.M. een door Scargill gedomineerde fractie bestaat die schijnbaar voorstander is van een veel radikaler optreden dan de gematigde bestuurders voor ogen zweeft. Maar bij Scargill, die duidelijk pro-bolsjewistische sympathieën heeft, gaat het veel meer om politieke opvattingen en politieke effecten, dan om een radikale praktijk.

Dat deze mijnwerkersstaking het gevolg zou zijn van het drijven van een militante vakbondsbureaucratie klopt allerminst met de werkelijkheid. Zo lang er al over mijnsluiting wordt gesproken hebben de mijnwerkers in Wales, in Schotland en in Kent - waar inmiddels inderdaad al enkele schachten zijn gesloten - bij de bond op krachtige tegenmaatregelen aangedrongen. Nadat mevrouw Thatcher al bij het eerste wapengekletter kapituleerde liet de bond het er verder bij zitten. Dat het toch uiteindelijk tot een openlijk konflikt is gekomen, is een gevolg van een steeds krachtiger geworden druk van onder op, waaraan de bureaucratie zonder gezichtsverlies onmogelijk langer weerstand kon bieden.

Dat de sanering, waarvoor McGregor speciaal werd ingehuurd, op een enorme weerstand van de arbeiders zou stuiten, kon een kind zien aankomen en was uiteraard iets wat ook mevrouw Thatcher en haar ministers tegemoet zagen. Niet zonder vrees. Vanaf het moment dat zij als eerste minister optrad stond het lot dat in '74 haar partijgenoot Heath ten deel viel haar als een schrikbeeld voor ogen. De Britse mijnwerkers waren - dat was de Britse heersende klasse niet ontgaan - toentertijd succesvol geweest doordat ze in groot aantal uit de mijngebieden waren weggetrokken om te gaan posten bij elektrische centrales en bij bedrijven die op kolenleveranties waren aangewezen. *Secondary picketing* noemt men in Engeland dat posten van stakende arbeiders bij andere bedrijven dan waar ze zelf werkzaam zijn. Omdat de heersende klasse terdege beseft welke gevaren er voor hãar uit dat secundaire posten voortvloeien hebben sinds het begin van de jaren '70 alle Britse regeringen er via de wetgeving naar gestreefd dat secundaire posten hetzij binnen de perken te houden, hetzij volledig onmogelijk te maken. In de afgelopen jaren - onder het bewind van de Conservatieven dus - heeft het Britse parlement de 'vakbondswetten' van minister Norman Tebbit aangenomen. Evenals de wetsvoorstellen van Barbara Castle en de beruchte *Industrial Relations Act* van de regering-Heath, richten zich die wetten veeleer tegen de basis dan tegen de vakbondsbureaucratie. Dat één van Tebbits wetten het secundaire posten verbiedt was - al werd het natuurlijk niet hardop gezegd - ook de vakbewegingsbureaucratie niet onwelgevallig, aangezien het secundaire posten een strijdmethode is, die in feite het raam van de vakbondsactie verre overschrijdt. Behalve dat schreef de nieuwe wetgeving ook bepaalde regels voor ten aanzien van het uitroepen van een landelijke staking. De wet - zo stelde Tebbit het voor - herstelde de 'democratie' in de vakbeweging. Want er diende, eer een landelijke staking mocht worden afgekondigd - anders dan bij een regionale of lokale staking - altijd een

stemming onder de leden te worden gehouden. Ook dat was de vakbeweging als zodanig en in het algemeen beslist geen doorn in het oog. Het zette alleen maar een rem op de activiteiten van sommige al te ijverige 'linkse' militanten.

Toen nu de druk van de kompels het bestuur van de N.U.M. dwong om wat te ondernemen, kreeg Arthur Scargill onmiddellijk met Tebbitts nieuwe wetgeving te maken. Dat de regering, met die wetten achter de hand en bovendien overtuigd dat de economische crisis zelfs de strijdlust van de zo strijdbare Britse arbeiders toch wel wat zou hebben ingetoomd, ditmaal met de mijnsluitingen ernst wilde maken, daaraan viel niet te twifelen. Dat derhalve een zo krachtig mogelijke tegenweer vereist werd, was zonneklaar. Daarop werd door de kompels in Wales, in Kent en in Schotland dan ook aangedrongen. Een zo krachtig mogelijke actie kon echter alleen maar een landelijke staking zijn en die vereiste een stemming. Scargill had reden te over om die te vermijden. Hij wist niet alleen dat de kaarten voor wat betreft de diverse kolenbekkens zó lagen als wij hierboven hebben beschreven, hij wist ook, dat de 'ondergronders', het militantste deel van de N.U.M., als gevolg van technische verbeteringen en mechanisatie in de Britse mijnen gedurende meer dan 25 jaar, veel minder talrijk waren dan voorheen. Of de, volgens de statuten van de bond vereiste, meerderheid van 55% zou worden verkregen, was niet zeker. Wilde Scargill zijn achterban tonen dat hij toch wel degelijk voor de leden op de bres stond, dan diende hij uiterst tactisch te manoeuvreren.

Toen de N.U.M. de strijd niet meer kon ontwijken, kondigde hij regionale stakingen af, waarvoor volgens de wet geen voorafgaande stemming was vereist. Hij toonde zich op dat moment - en naar wij aanstonds zullen zien ook later nog - een taktikus die, zoals de *Financial Times* op 13 april j.l. schreef, bepaald niet diende te worden onderschat.

Bleef Arthur Scargill op deze wijze volstrekt binnen de perken van de wet, de kompels bleven dat allerminst. Ze grepen, gelijk vóór hen ook al de typografen hadden gedaan, ondanks het strenge verbod tóch naar het wapen van het secundaire posten. Hoewel de nog maar kort geleden geëindigde typografenstaking had laten zien, dat strijdende arbeiders wanneer het water hun tot de lippen komt de wetgeving van de klassevijanden aan hun laars lappen, was noch de regering, noch de bond op 'n dergelijk optreden van de kompels voorbereid. Op de eerste dag van de mijnwerkersstaking trokken de stakers in groot aantal naar het gebied van Nottingham en de Midlands. Van *secondary picketing* was op ruime schaal sprake en in Yorkshire blokkeerden ze de grote verkeerswegen. Dat was iets wat ook de vakbonds-bureaucratie niet wenste te tolereren. Onder druk van de vakbondsleiding werd de wegenblokkade mokkend opgeheven. Het secundaire posten, bepaald niet iets wat de bond had aangemoedigd, maar iets wat de kompels geheel spontaan ondernemen, duurde voort.

Toen de secundair postende typografen door een speciaal hof schuldig waren bevonden aan wetsovertreding, maakte Len Murray, de sekretaris-generaal van het Britse vakverbond *TUC* hun duidelijk, dat het afgelopen moest zijn. Bij de mijnwerkersstaking liep het anders. De gang van zaken in Engeland is zo, dat ná zo'n schuldigverklaring, bij voortdoring van het secundaire posten de betrokken vakbond door de werkgever kan worden aangeklaagd en dan tot een aanzienlijke boete kan worden veroordeeld. Tijdens de typografenstaking is zo een aanklacht ook ingediend. Bij de mijnwerkersstaking, waar de overheid als de werkgever in deze genationaliseerde indus-

trie, de aanklacht had moeten indienen, gebeurde dat echter niet. De overheid liet het erbij, paste derhalve de speciaal voor dergelijke omstandigheden ontworpen wetten niet tot in de uiterste konsekventie toe, omdat die overheid doodsbenauwd was, dat dan de mijnwerkersbond wél met succes een stemming over een landelijke staking zou kunnen uitschrijven. De overheid week terug, zoals destijds premier Edward Heath terugweek voor de konsekventies van de *Industrial Relations Act* en zoals destijds een regeringsadvokaat ter gerechtszitting verscheen om vijf gearresteerde shopstewards van de dokwerkers van rechtsvervolging en gevangenisstraf te vrijwaren.

Het kan niet worden ontkend: het secundaire posten heeft bij de jongste mijnwerkersstaking op geen stukken na de omvang aangenomen van het secundaire posten in 1972. Tonelen zoals zich destijds hebben afgespeeld hebben tot dusver ontbroken en het staat ook vast dat de mijnwerkersstaking van 1984 uiterlijk veel meer volgens de traditionele patronen verloopt dan die van destijds. De greep van de bureaucratie op de achterban is steviger. Maar niettemin: dat de regering haar eigen wetgeving opzij heeft geschoven en haar toevlucht heeft genomen tot wat knuppelende klabakken betekent in wezen een overwinning van de achterban op de heersende klasse. Geen overwinning in die zin, dat de sanering van de mijnindustrie van de baan is. De National Coal Board zal daaraan, omdat de wetten van de kapitalistische economie daartoe nopen, blijven vasthouden en de vakbond zal, zo verwachten wij, zwichten omdat het nog nimmer vertoond is, dat welke vakbond ook zich op de duur verzette tegen een herstructurering van de industrie.

Ook de N.U.M. zal handelen zoals een vakbond eigen is. Nu de regering ervan heeft afgezien de wetten van Tebbit volledig toe te passen, nu zij er dus voor gewaakt heeft bij de mijnwerkers kwaad bloed te zetten en diens gevolg zoveel als mogelijk was gedaan heeft om de gematigden in het vakbondsbestuur en de nog werkenden onder de kompels in de kaart te spelen, nu is als het ware alles gedaan om Arthur Scargill een vluchtweg open te laten. Op een gegeven moment zou hij eventueel een stemming hebben kunnen gebruiken als middel om de schijn te redden en zonder kleerscheuren de worsteling te beëindigen. Tot de militanten zou hij dan hebben kunnen verklaren, dat het niet aan hem maar aan de achterban zelf gelegen had, doordat de vereiste meerderheid voor een landelijke staking niet aanwezig bleek.

Dat Scargill en de zijnen pogingen in het werk hebben gesteld om door afgevaardigden van de respektievelijke afdelingen de sinds 1971 vereiste meerderheid van 55% voor een landelijke staking tot 50% te laten terugbrengen, bewijst dat hij niet voor deze vluchtweg heeft gekozen. Tegen het terugbrengen van het percentage verzet de wet zich niet, mits een dergelijk besluit maar door 2/3 van de afgevaardigden wordt genomen. Het is ook hierom, dat de *Financial Times* Arthur Scargill een groot taktikus noemde.

Natuurlijk behoefde de verlaging van genoemd percentage de vluchtweg voor Scargill nog niet af te snijden. Het zou best hebben kunnen wezen dat de langdurige staking de mijnwerkers murw zou blijken te hebben gemaakt. Aangezien zij noch van de bond, noch van sociale instanties ook maar enige uitkering ontvangen en hun bittere armoede slechts via steunlijsten wordt gelenigd, zou dat niet verwonderlijk zijn geweest. Maar de werkelijkheid is anders: volgens de laatste berichten schijnt Scargill nu reeds toch de meerderheid van de ruim 180.000 mijnwerkers voor een algemene landelijke staking te hebben verkregen. Premier Thatcher lijkt regelrecht af te stevenen op dat groot soort van arbeidsconflict, dat zij altijd heeft weten te vermijden. En wat zal er gebeuren als deze escalatie ook tot een escalatie

van het secundaire posten voert? Wat als andere categorieën arbeiders eveneens bij de strijd betrokken raken?

Niemand kan de verdere ontwikkeling van het konflikt voorspellen. Het enige wat zeker is: de strijdbaarheid van de in hun belangen bedreigde kom- pels en hun secundaire posten bewijzen dat ook achter officieel geprokla- meerde akties het zelfstandig handelen der arbeiders voortgang vindt en de heersende klasse en haar regering nog altijd even machteloos zijn als in de dagen van Edward Heath. De autonome strijd op de achtergrond houdt zijn betekenis en bewijst zijn kracht.

=====

DE STRIJD VAN DE KLASSEN EN HUN MORAAAL

Hoe valt het te verklaren, dat in onze tijd duidelijker dan ooit te- voren de verschillen in het oog springen tussen de klassemoraal der burge- rij en de klassemoraal van de arbeiders? Hoe komt het dat, zo men die ver- schillen wil illustreren, de voorbeelden voor het grijpen liggen? Ziedaar enkele vragen die zich als vanzelf opdringen naar aanleiding van hetgeen wij in een beschouwing in ons maartnummer over klassemoraal hebben geschre- ven. Het enig mogelijke antwoord luidt naar onze mening, dat het toenemen van de zelfstandige arbeidersstrijd de verklaring vormt voor hetgeen op stuk van de moraal kan worden waargenomen.

Wat of die moraal wel is? Zo men haar - wat vaak geschiedt - 'de stem van het geweten' wil noemen, hebben wij daar geen bezwaar tegen, mits er maar onmiddellijk aan wordt toegevoegd, dat die zogenaamde stem volstrekt niet onveranderlijk hetzelfde verkondigt en dat het zogenaamde geweten de één iets influistert wat de ander ronduit 'gewetenloos' noemt, al naar ge- lang van hun respektievelijke maatschappelijke funktie of positie of al naar gelang van de maatschappelijke verhoudingen waarin zij zich geplaatst zien.

De moraal is een maatschappelijk verschijnsel en is van maatschappe- lijke oorsprong. Zij is: het geheel van de in een bepaalde klasse feite- lijk geldende zedelijke normen en heersende gewoonten. Anders gezegd: dat- gene wat als goed, dan wel als kwaad wordt beschouwd, is niets anders dan datgene wat de belangen van een bepaalde groep of klasse dient of schaadt. Nog nauwkeuriger geformuleerd: het zedelijke, goede, geoorloofde, is dat- gene wat i n h e t a l g e m e e n , niet dat wat in een bijzonder ge- val, voor die groep of klasse i n h a a r g e h e e l , dus niet voor slechts enkelen van haar leden, nuttig is.

Zonder bewust overleg, door een o n b e w u s t proces, dat door de maatschappelijke verhoudingen en tegenstellingen op gang gebracht wordt, kristalliseren de morele maatstaven en normen uit. In een primitieve samen- leving heerst een andere moraal dan in een ontwikkelde maatschappij, in een agrarische een andere dan in een industriële. Wanneer er binnen zo'n samenleving standen zijn of - in een latere fase - klassen 1), houden de heersenden er er andere moraal op na dan de onderdrukten.

Het valt niet te ontkennen: de feodale adel beschouwt zijn privileges als een normale zaak en zedelijk geoorloofd; voor de horige boeren daaren-

tegen zijn de 'heerlijke rechten' het grofste onrecht. Op de keper beschouwd echter is het allemaal een tikkeltje gekompliceerder. De ridder in zijn versterkte burcht en met de krijgvoering als zijn professie en specialiteit, verleent oorspronkelijk gewapenderhand of binnen de muren van zijn sterkte bescherming en veiligheid aan de landbouw of veeteelt bedrijvende bevolking van het platteland. De ridderschap ontleent dááaraan bepaalde rechten. Zolang een dergelijke arbeidsdeling - gezien de op dat moment bestaande produktiekrachten en de daarmee samenhangende produktieverhoudingen - als de enig mogelijke en derhalve als logisch en natuurlijk verschijnt, wordt het 'recht' van de heer nauwelijks als 'voorrecht', laat staan als onrecht beschouwd. Pas wanneer met de uitbreiding van de handel en, als gevolg daarvan, met de opkomst van de steden en van een stedelijke burgerij, met de ontwikkeling ook van nieuwe produktiekrachten, een vrije derde stand geboren wordt, verandert alles.

De adel verliest zijn oorspronkelijke maatschappelijke functie, maar wordt juist daardoor tot datgene wat haar als volwassen, volledig gevormde klasse kenmerkt: een parasitaire stand, die vanwege het pure toeval van zijn adellijke geboorte het morele recht op uitbuiting en onderdrukking opeist, waardoor een positie kan worden gehandhaafd, die haar sociale nut en betekenis sinds lang verloren heeft en dientengevolge de maatschappelijke vooruitgang remt. Als het zover is gekomen steekt haar moraal heel duidelijk scherp kontrasterend af tegen die van de produktieve klassen in de maatschappij: de boeren en de in wording verkerende bourgeoisie 2).

Uit deze beschrijving kan men zien, dat de moraal zich vormt en zich ontwikkelt naarmate zich de respektievelijke klassen vormen en ontwikkelen. De moraal is bepaald niet onveranderlijk, niet statisch. Ontstaan er nieuwe klassen - en die ontstaan waarachtig niet van de ene dag op de andere, integendeel zijn altijd het resultaat van een langdurig maatschappelijk proces - dan ontstaat er ook een nieuwe moraal. Maar deze ontstaat vanzelfsprekend geenszins kant en klaar 3). Heeft zo'n nieuwe klasse echter eenmaal duidelijk de voor haar karakteristieke kenmerken verkregen, is de sociale groep waaruit zij zich rekruteerde verdween, dat wil zeggen maatschappelijk ten onder gegaan, dan tekent zich ook de nieuwe, bij die klasse als kenmerk behorende moraal in min of meer definitieve vorm af, hoewel nog lang niet altijd onder alle omstandigheden even duidelijk.

De klassemoraal van de arbeiders is tegelijk met hun klasse ontstaan, zoals de burgerlijke moraal ontstaan is toen de burgerij ontstond. En gelijk de burgerlijke moraal, die zwak ontwikkeld was zolang de burgerij zelf nog zwak was, zo manifesteert ook de klassemoraal van de arbeiders zich aanvankelijk nauwelijks en zelfs dan nog zwak op momenten dat de tegenstelling tussen proletariaat en bourgeoisie zich begint toe te spitsen. Het is niet de proletarische moraal die de arbeiders de klassenstrijd doet aanbinden, maar het is de - uit bittere noodzaak geboren - klassenstrijd, waarbij als het ware een schijnwerper op de gegeven maatschappelijke tegenstellingen wordt gericht, waardoor zich de proletarische moraal ontwikkelt. Deze moraal is heel wat anders dan de moraal van 'revolutionairen' die eenmaal door Trotzki met goede argumenten op uitstekende wijze werd verdedigd 4), maar die aan opvattingen is gekoppeld en die niet, zoals Trotzki deed, verward mag worden met een klassemoraal die aan sociale verhoudingen is gebonden.

Zolang of zodra de arbeiders optreden als de stoottroep voor of het

verlengstuk van de burgerlijke klasse, staan zij als vanzelf en logischerwijze ook (nog) sterk onder de invloed van de een of andere vorm van de burgerlijke moraal en is de moraal die heerst de moraal van de heersende klasse op analoge wijze als - wat echter iets geheel anders betekent - de heersende ideeën de ideeën van de heersende klasse zijn. Zolang de zogenaamde 'arbeidersbeweging' in wezen een burgerlijke beweging is, die als 'arbeidersbeweging' is vermomd en vaak zelfs voor de naast betrokkenen volstrekt niet als burgerlijke beweging te herkennen valt, zolang manifesteert de klassemoraal van de arbeiders zich nog even onzuiver als het karakter van die beweging is. Zuiver treedt de proletarische moraal eerst dan tevoorschijn wanneer de burgerlijke emancipatie van de arbeiders is voltooid en hun eigenlijke bevrijding aan de orde komt. Dat betekent, dat de proletarische moraal zich des te duidelijker vertoont, naarmate de klasstrijd van de arbeiders een zelfstandig, een autonoom karakter aanneemt.

Dat de voorbeelden van een typische klassemoraal in de huidige tijd voor het grijpen liggen, komt hierdoor dat er in toenemende mate sprake is van zelfstandige strijd en bij zelfstandige strijd duidelijker dan ooit tevoren in de geschiedenis zich datgene opdringt, wat voor de strijdende arbeidersklasse in haar totaliteit nuttig en van betekenis is. Echte staaltjes van klassemoraal doen zich dáárdóór veelvuldiger voor, dat er door de arbeiders hoe langer hoe meer zélf over hun eigen aktie wordt beslist, dat zij hoe langer hoe minder a n d e r e n over h u n strijd laten bediselen. En naarmate de zelfstandige akties toenemen in kwantiteit en we vaker door de proletarische moraal worden getroffen, doet zich dat alles aan ons voor als een verandering in k w a l i t e i t .

De minachting, die in het begin van de 19e eeuw de machinebestormers, in het midden van die eeuw de Silezische wevers voor de burgerlijke eigendom koesterden, doet niet onder voor die welke in 1972 de Britse mijnwerkers voor het kapitaalbezit en de burgerlijke rechtsorde toonden. Zij doet evenmin onder voor de minachting die de Belgische en Franse staalarbeiders de afgelopen jaren en ook nog zeer onlangs voor de publieke eigendom aan de dag hebben gelegd. Er is wat betreft de daden of de intensiteit van de gevoelens aangaat weinig verschil tussen vroeger en nu. Het verschil zit hem ook niet hierin dat vroeger minder krachtig bijvoorbeeld tegen onderkruipers zou worden opgetreden, minder vaak de burgerlijke rechtsnormen zouden zijn overtreden. Het verschil zit hem hierin, dat hetzelfde thans vaker gebeurt i n e e n a n d e r kader, waardoor het een ander accent krijgt. In dat andere kader en met dat andere accent krijgt dezelfde klassemoraal die al zo oud is als de arbeidersklasse zelf, voor de heersende klasse opeens een veel dreigender karakter, op eendere wijze als de zelfstandige klassestrijd de bourgeoisie veel bedreigender voorkomt dan traditionele, door vakbonds bureauekraten of politici geleide akties.

Wie meent aan dit alles te moeten twijfelen legge zijn oor te luisteren bij het ondernemerdom. In die kring weet men - al zegt men het niet altijd hardop - wat men aan de vakbeweging en aan de politieke partijen heeft en dat zij een uitstekend instrument vormen om de arbeiders onder de duim te houden. In de kring van het ondernemerdom weet men ook - en daar klaagt men voortdurend luide over - dat de arbeider van nu ánders is dan zijn vader en zeker anders dan zijn grootvader in die zin, dat hij niet langer pikt, wat zij zelf wel pikken moesten. Maar de arbeider van nu is niet daardoor anders dat hij een andere moraal zou hebben gekregen, hij pikt het niet langer en hij is anders dan de met de pet in de hand staande

grootvader, doordat hij de leerschool van de hem opgedrongen zelfstandige strijd heeft doorlopen en nog dagelijks doorloopt.

De arbeider van voorheen, dacht, wat de patroon betreft "*Verrek maar*" maar hij paste er wel voor op, dat hij niet liet blijken wat hij dacht. De arbeider van nu laat de patroon eenvoudig verrekken. Dat is géén verschil in opvatting, het getuigt evenmin van een andere moraal, het is een verschil voor wat betreft de praktijk.

- 1) Een stand is wel altijd een klasse, maar een klasse is lang niet altijd een stand. Met de afschaffing van de standenmaatschappij zijn de klassentegenstellingen niet verdwenen; zij hebben een modernere vorm gekregen.
- 2) Wij noemen hier alleen maar de boeren en de in opkomst verkerende bourgeoisie om de dingen niet te ingewikkeld te maken. In de eeuwen echter waarvan hier sprake is bestond er in sommige streken - in Vlaanderen bijvoorbeeld - ook nog zoiets als de aanzet tot wat men hetzij reeds een textielproletariaat, hetzij de voorloper daarvan zou kunnen noemen. Aan ons betoog doet dat feit in het geheel niets af.
- 3 Als voorbeeld hoe de moraal verandert als gevolg van de maatschappelijke veranderingen en parallel met de opkomst van een nieuwe klasse in de samenleving, zij hier gewezen op de veranderde opvattingen omtrent de kapitaalrente. In de vroege middeleeuwen werd het nemen daarvan door de r.k. als 'woeker' moreel veroordeeld. De rente werd daarentegen als wel degelijk geoorloofd beschouwd in het licht van de protestantse (in het bijzonder de calvinistische) moraalleer of ethiek. De verbreiding van deze protestantse ethiek ging in het algemeen hand in hand met de opkomst van het kapitalisme en omgekeerd. Het is niet verwonderlijk dat in het algemeen juist in protestantse landen het kapitalisme zich het eerst en voorspoedigst ontwikkelde; het is niet verwonderlijk, dat waar het kapitalisme zich ontplooidde het protestantisme verbreiding vond.
- 4) L. Trotzki, *Hun moraal en de onze*, Amsterdam 1946. - In deze begin 1938 geschreven brochure erkent T. weliswaar de maatschappelijke oorsprong van de moraal, maar hij trekt daaruit allerminst de konsekwentie.

=====

DE ISRAELISCHE MACHTHEBBERS

Israëlische troepen hebben de woningen van de vier Palestijnen, die vrijdag 13 april j.l. een bus kaaptten, met de grond gelijk gemaakt. Zoals men weet werden de vier kapers bij de bestorming van de bus gedood. Voor de Israëlische machthebbers was dat niet genoeg. Als represaille moesten de familieleden der kapers het ontgelden. Die werden uit de woningen verdreven, waarna de huizen vakkundig werden vernietigd. Hoe noemden we een dergelijk represaille-optreden der nazi's tijdens de bezettingsjaren ook weer? Inderdaad: fascistische terreur.

OVER EEN POVERE EN OVER EEN WEZENLIJKE

KRITIEK OP DE SOCIAAL-DEMOKRATIE

4.

De splitsing van politieke partijen is dikwijls te wijten aan het feit, dat beide groepen hetzelfde willen.

Kamiel Huysmans in de eerste van zijn "Brieven aan 'n jonge socialist" in 'De Volksgazet' van 14 juni 1939.

Het naar onze smaak beste opstel in de bundel *Het verbleekte ideaal* is dat van Luuk Wijmans, wetenschappelijk medewerker sociologie aan de universiteit van Amsterdam. Het is het enige van de zes bijdragen dat zich werkelijk bezig houdt, niet met datgene wat hun gemeenschappelijk onderwerp h  t te zijn, maar met dat, wat hun onderwerp in feite is. Het is getiteld *De linkse stroming*, de ondertitel *Vleugelstrijd in de Nederlandse sociaal-demokratie* maakt duidelijk, dat het begrip 'linkse stroming' moet worden opgevat in zeer beperkte zin, namelijk als niet meer dan een oppositionele minderheid. Uit het chronologische en systematische betoog van Wijmans blijkt, dat dergelijke minderheden, die telkens weer optreden binnen de sociaal-demokratische partij, ook dan wanneer ze op een gegeven moment buiten die partij komen te staan, niettemin binnen de sociaal-demokratische beweging blijven. Hij constateert niet alleen dat de oppositie die in 1909 op het buitengewoon kongres van Deventer buiten de SDAP raakt en vervolgens als afzonderlijke partij optreedt, ge  n nieuw maar hetzelfde beginselprogramma aanvaardt. Hij constateert ook, dat alle volgende opposities in feite niet zoveel van deze en van elkaar verschillen. Hij onderstreept daarmee als het ware de kernachtige woorden van de bekende en vooraanstaande Belgische sociaal-demokraat die wij hierboven hebben geciteerd.

Men kan dit alles tot de verdienste van Wijmans' beschouwing rekenen, maar men dient er zich dan wel rekenschap van te geven, dat het daarbij om een relatiever verdienste gaat. In het land der blinden is   noog koning. Ook ten aanzien van 'koning' Wijmans moet worden vastgesteld, dat die kritiek op de sociaal-demokratie die wij in onze voorafgaande artikelen 1) als de wezenlijke hebben gekarakteriseerd, volstrekt buiten zijn gezichtsveld is gebleven. Tot welke konsekventies dat onvermijdelijk moest voeren valt o.a. bijzonder duidelijk te zien aan die - overigens uitermate beknopte - passage waarin hij over de gebeurtenissen van november 1918 komt te spreken. Daarin heet het, dat bij 'het zich toespitsen van de sociale spanningen... de geradikaliseerde Troelstra de woordvoerder van de linkse stroming' was en dat hij 'vooral vraagtekens zette bij de waarde van het parlementarisme'.

Met een dergelijke mening staat Wijmans allerminst alleen. Dr. H.J.

1) Voor deze artikelen zij verwezen naar "Daad en Gedachte" van januari, februari en maart 1984.

Scheffer, die over november '18 de uitvoerigste en gedegenste studie heeft geschreven, beschouwt Troelstra als iemand die 'werkelijk revolutionair was' en die 'in de SDAP duidelijk links stond opgesteld'. En ook Scheffer spreekt over Troelstra's 'geringschatting voor het parlementaire werk, die zijn optreden in november 1918 heeft beïnvloed' 2). In een recensie van *Een halve eeuw van strijd* - de autobiografie van Troelstra's partijgenoot J.H. Schaper - heeft Henri Polak eveneens gerept van Troelstra's 'minachting voor het parlementarisme' en hem in één adem 'een voortreffelijk parlementariër' genoemd. De verklaring voor deze tegenstrijdigheid moet volgens Polak in Troelstra's 'dualistisch wezen' worden gezocht, in het feit, dat er bij hem 'twee zielen in één ziel' huisden, hetgeen tevens de oorzaak zou zijn geweest dat hij de echte grote leidersgaven miste 3).

Bij 'de wezenlijke kritiek op de sociaal-demokratie' wordt een geheel ander oordeel omtrent Troelstra aangetroffen. Daar wordt het dualisme dat Troelstra doorlopend heeft gekenmerkt, geenszins betwist. Maar in tegenstelling tot wat Polak heeft opgemerkt, wordt juist dit dualisme beschouwd als de belangrijkste eigenschap die hem tot de aangewezen voorman van de SDAP maakte. Deze partij immers kon alleen maar worden verpersoonlijkt en vertegenwoordigd door iemand die vanwege zijn dualisme aan een progressief-burgerlijke partij de schijn van anti-burgerlijkheid kon verlenen; iemand, die zich door zijn dualisme zowel voor de ene als voor de andere vleugel aanvaardbaar kon maken; iemand, die al naar gelang van de maatschappelijke of politieke behoefte, links dan wel rechts van het midden stond; iemand die derhalve niet 'duidelijk links', maar in het centrum zich bevond.

Anders dan Schaper dus, die in zijn memoires tot de konklusie kwam, dat Troelstra als partijleider 'niet deugde', ziet de werkelijke 'linkse stroming', waarvoor Wijmans c.s. geen enkel oog hebben, in Troelstra de voor die functie meest geschikte figuur, die dientengevolge de positie heeft verworven die hij gekleed, en ondanks herhaalde kritiek uit de eigen gelederen bijna onafgebroken behouden heeft. Dit betekent bepaald niet dat deze 'werkelijk linkse stroming' - als men die term tenminste gemakshalve gebruiken wil - over Troelstra milder of gunstiger zou oordelen dan Schaper, Vliegen of Polak. Het betekent, dat zij de vraag of hij voor het parlement en het parlementarisme nu wel of geen minachting koesterde van zeer ondergeschikte betekenis acht en niet, zoals Wijmans, in die richting de verklaring voor zijn optreden zoekt, maar dáárin dat de SDAP politiek gestalte gaf aan de wensen van het vooruitstrevende deel der bourgeoisie, dat het oog gericht hield op een modern kapitalisme en de daarmee onlosmakelijk verbonden politieke emancipatie van de arbeidende klasse. Die politieke oftewel burgerlijke emancipatie had niets te maken met de sociale bevrijding der arbeidersklasse oftewel de opheffing van de loonarbeid die zowel voor de SDAP als voor de linkse oppositie binnen haar gelederen nimmer meer dan 'n propagandistische frase was en die hoe langer hoe minder en tenslotte in het geheel niet meer van stal werd gehaald.

Dit verschil tussen de politieke en de sociale emancipatie van de arbeidersklasse, de omstandigheid dat de 'wezenlijke kritiek op de sociaal-demokratie' des te scherper vorm aanneemt naarmate de eerste haar voltooi-

2) H.J. Scheffer, *November 1918*, Amsterdam 1968, blz. 242.

3) Henri Polak, *Schapers' autobiografie, De socialistische gids*, jrg. 1934, blz. 212.

ing nadert en dus de tweede aan de orde komt, ontbreekt in het opstel van Wijmans zo goed als in welk ander opstel van de bundel die wij bespreken. Ook op de achtergrond. Wijmans konstateert ergens 'vaagheid' omtrent de z.g. 'socialisatie van de produktiemiddelen' bij het (eerste) Sociaal Democratisch Centrum in de PvdA. Dat die vaagheid onvermijdelijk was doordat dit Centrum inderdaad sociaal-democratisch was, dat wil zeggen een samenleving voor ogen had waarin de produktiemiddelen niet door 'vrije en gelijke producenten' worden beheerd maar door de staat, zich derhalve in dit opzicht noch van de PvdA zélf, noch van andere oppositiegroepen verschilde, komt helemaal niet uit de verf. Wijmans geeft wel een zo volledig mogelijke opsomming van alle splinters die in de loop van de tijd van de sociaal-democratische stam gekomen zijn, maar wat men tevergeefs bij hem zoekt is een sociale analyse. Hij beschrijft - telkens in maar weinige regels - de politieke standpunten ten aanzien van bondgenootschappen, pacifisme, internationalisme, kolonialisme of 'linkse' samenwerking, waarover door progressieve intellectuelen onderling op heel verschillende wijzen wordt gedacht. Wijmans houdt zich in feite niet bezig met de maatschappelijke kloof die de bedoelde groepen van de arbeiders en de arbeiders op hun beurt van deze groepen scheidt. De arbeiders spelen in het opstel van Wijmans geen enkele, in de hele bundel nauwelijks een rol. Men kan dat de zwakte van Wijmans noemen, met evenveel recht de zwakte van die 'linkse' stroming waarover hij het heeft en waartoe hij zich beperkt.

Als Wijmans het over de groep rond het blad *De Socialist* - de latere OSP - heeft, dan schrijft hij, dat met haar uittreding uit de SDAP na het Haarlemse kongres in 1932 'de linkse stroming in die SDAP danig ineengeschrompeld is.' 'De politiek van doorbraak naar het midden in politieke en sociale zin', zo laat hij daar onmiddellijk op volgen, 'wint het in de loop van de jaren '30 zonder heftige tegenstand.' Vandaar, zo konkludeert hij, dat 'in 1937 het beginselprogramma (van de SDAP) van marxistische uitgangspunten wordt gezuiverd... De na de oorlog gestichte Partij van de Arbeid vertoont deze tendenzen in versterkte mate...' Ziehier wederom de onjuiste beschrijving van het ontwikkelingsproces, die alle opstellen van de besproken bundel als teneur met elkaar gemeen hebben: de teneur van een aanvankelijk weliswaar gestage maar nog langzame, na de tweede wereldoorlog snelle 'verburgerlijking' van de sociaal-democratie waartegen dan de door iedere auteur op zijn of haar wijze geschetste 'linkse' stroming zich zou hebben afgezet. Maar er is geen sprake van een 'verburgerlijking' omdat de sociaal-democratie van haar aanvang af een burgerlijke beweging is geweest. Slechts bij een hōōgst oppervlakkige beschouwing kan 't beginselprogramma van de SDAP 'marxistisch' worden genoemd. Wat er in 1937 uit haar Leids program van 1912 werd verwijderd, waren geen 'marxistische uitgangspunten', doch was de allerlaatste rest van een 'marxistische' schijn.

In 1921 verklaarde Troelstra, dat 'de sociaal-democratie de stoot heeft gegeven tot de sociale hervormingspolitiek van de bourgeoisie' 4). In feite hebben bepaalde kapitalistische ondernemers met die burgerlijke hervormingspolitiek een begin gemaakt omdat zij een maatschappelijke noodzakelijkheid werd. Het is die maatschappelijke noodzakelijkheid waaraan de sociaal-democratie haar ontstaan dankt en die haar parlementair beleid be-

4) P.J. Troelstra, *De SDAP, wat zij is en wat zij wil*, Amsterdam 1921, blz. 17.

paalde. Toen de hervorming van het kapitalisme min of meer tot stand was gebracht, liep niet alleen de heroïsche periode van een partij als de SDAP ten einde, maar verloor ook de binnen die partij opererende oppositie aan betekenis. Haar rol was uitgespeeld toen het niet langer nodig was de partij aantrekkingskracht en glans voor een *b e p a a l d* - tot de arbeidersklasse behorend - elektoraat te verschaffen. Zij bouwde zich een nieuwe facade, waarachter haar inmiddels bij de tijd aangepast burgerlijk wezen schuilging, gelijk in haar begintijd - zoals Saks voor meer dan tachtig jaren schreef - 'achter de mantel harer nederigheid' zich het nog hoogst primitieve kapitalisme verborg 5). De PvdA, aldus schrijft Wijmans terecht, is een partij waarvoor een 'linkse' oppositie een bedreiging is gaan vormen, daar zij de partij minder of in het geheel niet meer aanvaardbaar maakt voor de (onontbeerlijke) koalitiepartners.

Over de 'linkse' oppositie zélf tenslotte maakt Wijmans de juiste opmerking, dat zij geen figuren van kwaliteit, geen alternatieve leiders meer voortbrengt. Over de oorzaak zwijgt hij. Zomin als hij oog voor de werkelijke linkse stroming heeft, zomin heeft hij oog voor de almaar aan betekenis winnende zelfstandige arbeidersstrijd; de strijd van een klasse die haar eigen boontjes dopt en zélf beslissingen neemt, buiten alle leiders om, waaraan zij geen behoefte meer heeft. Het zijn niet enkel de zo juist geschetste omstandigheden, het is evenzeer die zelfstandige strijd die de verklaring vormt voor het verval van de zogenaamde 'linkervleugel'. Maar het is een verklaring die in *Het verbleekte ideaal* ontbreekt, zelfs dáár, waar zij zich, naar we nog zullen zien, schier onweerstaanbaar opdringt.

5) J. Saks, *Naar rechts of naar links?*, *Socialistische opstellen* I, blz. 28.

(Wordt vervolgd)

=====

DE ANJERS ZIJN LANG GELEDEN VERWELKT

"Op een mooie voorjaarsdag", zo schreef het Franse dagblad *Le Monde* een aantal weken geleden, "leek het alsof Lissabon oprees uit de dood. Het was de 25e april 1974..." Overal ter wereld brachten de kranten het grote nieuws. Daarna kon men in grote en in de kleinste bladen de verslagen lezen van al diegenen die zich naar Portugal hadden gehaast om er getuige te zijn van een nieuwe revolutie, een feestelijke ditmaal. Matrozen en soldaten reden met rode anjers in de loop van het geweer, bovenop tanks en andere militaire voertuigen de Portugese hoofdstad binnen.

De strijdkrachten, beu van de koloniale oorlogen die het fascistische regiem jaren achtereen en zonder dat enig beslissend militair succes werd behaald in Afrika voerde, maakten een einde aan een diktatuur die op luttele jaren na een halve eeuw had geduurd. Jonge idealisten, afkomstig uit Duitsland en Frankrijk, Italië, Nederland en diverse andere Europese landen, kwamen zich vergapen aan het schouwspel van opgewonden manifestanten op de Piazza da Rossio en spraken met breed vertoon van geestdrift over de

revolutionaire koorts die Portugal zou hebben bevangen.

Hun enthousiasme was des te groter naarmate ze minder gehinderd werden door het inzicht, dat een revolutie in de eerste plaats een omwenteling van de p r o d u k t i e v e r h o u d i n g e n is. Dat de aanvoerders der Portugese militairen openlijk verklaard hadden, dat zij 'juist om een revolutie te v o o r k o m e n ' in de gebeurtenissen hadden ingegrepen, deerde hun weinig. Ze waren er onkundig van en ze bleven er onkundig van, omdat feiten wel de laatste dingen waren waarvoor ze zich interesseerden. Ze spraken over Portugal, zoals ze eerder hadden gesproken over 'de rode oktober', het 'rode China', het 'revolutionaire Bolivië', het 'rode Cuba' of het 'Chili van Allende'. Het één ná het ander uiteraard en zich telkens vastklampend aan een nieuw lichtend voorbeeld wanneer de glans van het vorige was gedoofd. Over de arbeiders en hun strijd, in Rusland of in China, in Chili of - om ons hier tot Portugal te beperken - op de scheepswerf Lisnave, bij de Portugese posterijen, bij de luchtvaartmaatschappij TAP en bij vele andere bedrijven, spraken ze weinig en als ze het wél deden, dan toch zeker niet om daaruit konklusies te trekken voor wat betreft het klassekarakter van de Portugese samenleving ná die beroemde 25e april.

De zogenaamde 'Anjerrevolutie' wás geen revolutie. In welke richting de Portugese strijdkrachten en de Portugese politici zich ook bewogen, op geen enkel tijdstip overschreden ze de grenzen van de burgerlijke samenleving. Dat was ook niet wat ze beoogden en wat ze wél beoogden kon worden vastgesteld, lang voordat de geestdrift was verflauwd en de roes voor een tikkeltje nuchterheid had plaats gemaakt. Een tikkeltje zeggen wij. Want tien jaar na die 25e april en bij de herdenking ervan door vrijwel alle zichzeld respekterende bladen, is van een échte analyse nog altijd bitter weinig sprake. Inmiddels zijn de anjers van destijds al lang geleden verwelkt. Het Salazarisme is verdwenen in Portugal, maar het kapitalisme bestaat er nog altijd. Soms neemt de klassenstrijd er hoogst interessante, want zelfstandige vormen aan. Maar daarover zwijgen de enthousiastelingen van toen in alle talen. Hun desillusie is minstens zo groot als hun naïeviteit en op Portugal houden ze hun blikken niet langer gericht. Maar over de schok die ze ondergaan hebben zijn ze al lang heen. De Portugese kapiteins lieten ze als een baksteen vallen. Na Otelo de Carvalho is Lech Walesa hun nieuwe held geworden. Dat deze, evenals de Portugese 'beweging van de strijdkrachten', de strijdende arbeiders tot het staken van hun strijd trachtte te bewegen en bereid was tot samenwerking met een arbeidersvijandig regiem, dat is een 'kleinigheid', die er voor hen die niet te verzadigen behoefte aan 'lichtende voorbeelden' hebben uiteraard niet toe doet.

Zoals opgemerkt: de anjers zijn lang geleden verwelkt; héél lang geleden al zelfs. De herdenking van de gebeurtenissen van tien jaar geleden is zowel in Portugal zelf als daarbuiten een zoberere aangelegenheid geweest. Alleen de kranten hebben aandacht geschonken aan de zogenaamde revolutie, die geen revolutie wás. Natuurlijk hadden de naïeve idealisten dat inmiddels ook gemerkt. Maar veel tijd om daar lessen uit te trekken hebben ze zich niet gegund. Dat ze het vandaag daarvoor nog te druk hebben met Walesa zouden we niet durven beweren. We menen te observeren dat ook de belangstelling voor hém verflauwt. Het wordt écht tijd dat de idealisten zich weer aan nieuwe voorbeelden te goed doen. Wat denkt u van het naar modern kapitalistische verhoudingen op weg zijnde Nicaragua....?

=====